

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ХАРКІВСЬКА ШКОЛА РОМАНТИКІВ: ПЕРЕГУКИ ТА ПРОТИЛЕЖНОСТІ

У статті проаналізовано творчі взаємозв'язки між Т. Шевченком та представниками Харківської школи романтиків. За допомогою біографічного методу виокремлено випадки особистих контактів Т. Шевченка з представниками харківського об'єднання (О. Корсуном, М. Костомаровим та А. Метлинським). Проаналізовано літературно-критичні оцінки, які давали харківські романтики творам Т. Шевченка. Окремо відзначено відгук М. Костомарова в «Обзоре сочинений, писанных на малороссийском языке» та у розвідці «Малорусская литература». М. Костомаров зауважує суттєву розбіжність творчого підходу Т. Шевченка та поетів-харків'ян. Т. Шевченко бачив народ зсередини, адже й сам був простолюдином. Натомість представники харківського об'єднання були дворянами, і сприймали народне життя виключно як предмет своїх етнографічних зацікавлень. У статті зауважено спільні джерела впливу на Т. Шевченка та харківських літераторів, такі як «Історія русів» та «Запорожская старина». Авторка розглядає розвиток ідей Харківської школи романтиків у діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, до якого був причетний і Т. Шевченко. Крім того, зауважено дотичність Т. Шевченка до видавничих проєктів харківських літераторів, зокрема його участь у харківських альманахах («Сніп»). Розглянуто також взаємовпливи Т. Шевченка та харківських романтиків у сфері поетичної творчості. Авторка зауважує, що як такий вплив харківських романтиків на Т. Шевченка не відбувся, натомість вплив великого Кобзаря на поезію М. Костомарова та М. Петренка був досить помітним. У фіналі статті зауважено, що ті художні відкриття, які здійснив Т. Шевченко,

представникам харківського об'єднання не в усьому були доступні. В той час як харківські поети тяжіють до стилізації народнопісенних жанрів (балада, пісня), подібні твори Т. Шевченка відзначаються значною мірою самобутності. Якщо харківські поети лише освоюють історичну тематику, Т. Шевченко трансформує минулі події у світлі авторської свідомості, надаючи їм особистісного звучання.

Ключові слова: *Т. Шевченко, Харківська школа романтиків, М. Костомаров, А. Метлинський, І. Срезневський, О. Корсун, Кирило-Мефодіївське товариство, «Запорожская старина», романтизм, фольклоризм.*

Постановка проблеми. Оцінка доробку Харківської школи романтиків на сьогоднішній день потребує певного перегляду. Останні дослідження з цієї теми були здійснені у 1970-1980 роках; отже, настав час розглянути діяльність цього об'єднання як яскравого явища у національній культурі, що здійснило свій вплив на наступні покоління українських літераторів. Активна робота трьох поколінь Харківської школи романтиків припадає на 1820-1840-і роки; у цей же період в літературі з'являється яскравий талант Т. Шевченка. Хоча видатний поет і не був «своєю людиною» у харківському інтелектуальному колі, все ж певна взаємодія творчих письменницьких голосів відбувалася, зокрема, під впливом дружби Т. Шевченка з О. Корсуном та М. Костомаровим. З'ясування сутності творчої взаємодії видатного поета з представниками харківського літературного кола і зумовлює актуальність поставленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключовими для формування терміна «Харківська школа романтиків» стали праці А. Шамрая, опубліковані 1930 року. У радянський час розгляд цих постатей здійснювали М. Яценко, П. Федченко, П. Приходько та ін. В останні десятиліття серед дослідників можна назвати І. Арндаренко та Т. Бовсунівську (компаративний аспект), О. Гнідан, О. Свириденко, В. Смілянську та ін. Аналіз обставин тієї доби крізь призму біографічного методу здійснив О. Борзенко у монографії «Сентиментальна

„провінція” (Нова українська література на етапі становлення)» (2006). Зіставлення творчості харківських романтиків з поезією Т. Шевченка здійснював М. Бондар у статті «Творчість Т. Шевченка і поезія українського романтизму: сходження, паралелі, розмежування» (2014).

Мета статті. Метою статті є з'ясування творчих взаємин Т. Шевченка та представників Харківської школи романтиків, виявлення та аналіз особистих контактів Т. Шевченка з представниками харківського осередку, а також розгляд оцінок постаті Т. Шевченка харківськими митцями. Усе це дасть можливість повніше розуміти український літературний процес першої половини XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Діяльність Харківської школи романтиків у часовому проміжку перетинається з творчістю Тараса Шевченка, варто розглянути творчі перегуки видатного поета з харківським об'єднанням. Представники харківської школи давали надзвичайно високу оцінку творчості Шевченка. Так, на вихід «Кобзаря» і «Гайдамаків» українська літературна спільнота відгукнулася з ентузіазмом: «Цими творами захоплювалися Г. Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров, П. Гулак-Артемівський, студентська молодь» [1, 477].

Водночас, на ранньому етапі своєї творчості Т. Шевченко, скоріш за все, не був у повній мірі знайомий з доробком поетів-харів'ян. Йому були доступні декілька друкованих у періодиці віршів Л. Боровиковського, О. Шпигоцького, І. Срезневського. Так само був Т. Шевченко знайомий із поетичною творчістю С. Писаревського, багато віршів якого стали народними піснями. Водночас, з поетичними збірками М. Костомарова «Українські балади» (1839) та «Вітка» (1840) та А. Метлинського «Думки і пісні та ще дещо» (1839) Т. Шевченко навряд чи мав можливість ознайомитися у період підготовки до видання «Кобзаря». Тому навряд чи доречними будуть спроби віднайти у Шевченка впливи поезії Харківської школи. Хоча деякі з образів, про які було заявлено у творчості харківського об'єднання, зокрема образ бандуриста, образи степу та могили, згодом були глибоко переосмислені у доробку великого Кобзаря.

На початку ХХ століття у літературознавстві побутувала думка про те, що А. Метлинський був поетичним предтечею Т. Шевченка. Цю позицію обстоювали О. Барвінський, Й. Застирець, О. Огоновський, С. Русова, М. Сумцов, К. Студинський. Але на сьогоднішній день серед літературознавців поширена думка про те, що скоріш за все Т. Шевченко не був знайомий з творчістю харківських поетів до виходу в світ «Кобзаря» 1840 року. Дружні стосунки пов'язували Т. Шевченка з О. Корсуном, видавцем альманаху «Сніп» (1841); деякі твори Т. Шевченка були надруковані на сторінках цього видання. Відомо, що О. Корсун подарував Т. Шевченку примірник «Снопа», а значить, поет ознайомився із творами М. Костомарова, П. Кореницького, М. Петренка та й самого О. Корсуна. Для видання другого випуску «Снопа» Т. Шевченко надав О. Корсуну поему «Мар'яна-черниця» та вірш «Човен», але з різних причин вихід альманаху не відбувся.

Також згодом Т. Шевченко отримав збірку А. Метлинського, якій дав надзвичайно високу оцінку. У листі до Я. Кухаренка від 16 квітня 1854 року Т. Шевченко просить передати вітання Метлинському, говорить про те, що часто на засланні згадує його збірку: «У Харков до Метлинського, може, інколи пишеш, то кланяйся йому і скажи, що я ще, на лихо мені, живий і здоровий... та іноді і його згадую за його „Думки та ще дещо”» [2, 75].

Одним із ключових видань Харківської школи романтиків була упорядкована І. Срезневським «Запорожская старина» у 6 книгах (1833–1838), у якій були вміщені не лише автентичні думи та пісні, а й авторські новотвори І. Срезневського, які видавалися ним за оригінали. Хоча вже через кілька десятиліть після її виходу «Запорожская старина» піддавалася критиці істориків та етнографів, на українських письменників вона справила дуже потужне враження. Так, Т. Шевченко ставився до цього видання з незмінним захопленням, перегуки з думами «Запорожской старины» вчуваються у багатьох його творах (поєми «Чернець», «Іржавець» тощо). Одним із потужних джерел натхнення для поетів-романтиків була «Історія русів» – романтично-історіографічна праця, наділена

рисами памфлету. Написана у кінці XVIII ст., вона була надрукована у 1846 році, довгий час побутувала у рукописних списках. Ідеї та концепції «Історії русів» відобразилися у творчості М. Костомарова й А. Метлинського, вона була одним із джерел натхнення для І. Срезневського при створенні «Запорожской старины»; вплив «Історії русів» відчутний і у поезії Т. Шевченка. Згодом, під час постання Кирило-Мефодіївського братства, М. Костомаров створить «Книги буття українського народу», в якій також буде яскраво вчуватися вплив цієї історіографічної праці.

Знайомство харківських романтиків з поезією Т. Шевченка справило на них досить потужне враження; це було щось нове, абсолютно інша поетика, творчість цілком самобутня й оригінальна. У своїх спогадах О. Корсун живо оповідає, яке потужне враження справило на нього та на М. Костомарова тоненька збірка віршів Шевченка. Обидва поети цікавилися новими творами української літератури; одного разу, прямуючи до собору на архієрейську службу, вони зазирали до книгарні; взявши до рук «новинку», «Кобзар» Т. Шевченка, О. Корсун та М. Костомаров «просиділи не лише обідню, але й сам обід», прочитавши книгу від палітурки до палітурки. О. Корсун характеризує «Кобзар» найвищими епітетами: «Это было что-то совсем особенное, новое, оригинальное. „Кобзарь” поразил нас!» [3, 249].

Також відомо, що Т. Шевченко надсилав у подарунок П. Гулаку-Артемівському примірник «Кобзаря». Зі спогадів можна дізнатися, що у 40-х роках П. Гулак-Артемівський уже відійшов від літератури. Сучасники стверджували, що П. Гулак-Артемівський покинув віршування українською, з огляду на те, що така репутація українського поета могла пошкодити його кар'єрним амбіціям. Тим не менше, його авторитет як українського поета залишався надзвичайно високим, багато поезій П. Гулака-Артемівського поширювалися в рукописах і завчалися харків'янами напам'ять [3]. Познайомившись із творчістю Т. Шевченка, П. Гулак-Артемівський дав їй найвищу оцінку, що відомо зі спогадів О. Корсуна про харківську університетську добу: «Даже величественный, блестящий

(жалованными за девичий институт перстнями) генерал удостоил остановить меня на улице и передать свое восхищение Шевченком, который прислал ему свою книжку; а ведь Артемовский-Гулак был чем-то вроде Юпитера!» [3, 249].

Високу оцінку творчості Т. Шевченка дав М. Костомаров у своєму «Обзоре сочинений, писанных на малороссийском языке» (1843); найяскравішими представниками молоді української літератури він називає Г. Квітку-Основ'яненка і Т. Шевченка: «Основьяненко и Шевченко, без сомнения, суть лучшие малороссийские писатели, особенно от последнего, при счастливом направлении, можно ждать плодов достойных» [4, 179]. Критик підкреслює надзвичайну мелодійність поезій останнього; крім того, М. Костомаров зауважує, що Т. Шевченко зміг у повній мірі передати почуття простого люду: «душа его сознала сочувствие и сходство между состоянием своим и общенародным чувством» [Молодик, 1843, с. 177-178]. Згодом, аналізуючи постать Шевченка у своїй статті «Малорусская литература» (1871), опублікованій у збірнику «Поэзия славян». М. Костомаров зауважує, що Т. Шевченко «составил эпоху в молодой литературе». Вчений наголошує на простонародному походженні поета, яке дозволило йому глибше відчуті найтонші порухи національного духу. В той час, як більшість українських літераторів були дворянами, що зацікавилися пошуком «духу народу» (Г. Гердер), Шевченко легко й невимушено зміг висловити те, що зрештою лежало на самому дні народної душі. М. Костомаров підкреслює: «Но Шевченко был сам простолюдин, тогда как другие более или менее были паны и паньчи. Любовавшиеся народом, иногда в действительности любившие его, но в сущности, по рождению, воспитанию и стремлениям житейским, не составлявшие с народом одного целого. Шевченко в своих произведениях выводит на свет то, что лежало глубоко на дне души у народа...» [5, 319].

Особисте знайомство М. Костомарова з Т. Шевченком відбулося у 1846 році, у Києві; в той час М. Костомаров викладав історію в Київському університеті, а Т. Шевченко приїхав до Києва із Санкт-Петербурга. Обидва поети швидко

знайшли спільну мову, Т. Шевченко показував товаришеві ще ненадруковані твори. Ось як згадує М. Костомаров про цей період життя у Києві: «Тогда была самая деятельная пора для его таланта, апогей его духовной силы. Я с ним видался часто, восхищался его произведениями, из которых многие, еще неизданные, он дал мне в рукописях. Нередко мы просиживали с ним длинные вечера до глубокой ночи, а с наступлением весны часто сходились в небольшом садике Сухоставских, имевшем чисто малорусский характер» [6, 476]. Хоча на той час М. Костомаров і сам був автором українських поезій, вірші Т. Шевченка справили на нього надзвичайно сильне враження: «Тарас Григорьевич прочитал мне свои ненапечатанные стихотворения. Меня обдало страхом: впечатление, которое они производили, напоминало мне Шиллерову балладу «Занавешенный санский истукан». Я увидел, что муза Шевченко раздирала завесу народной жизни. И страшно, и сладко, и больно, и упоительно было заглянуть туда!» [5, 302.]. Вплив Т. Шевченка вчувається і у «Книгах буття українського народу» М. Бондар зауважує: «Очевидним є перегук окремих положень складеного орієнтовно у 1846-1847 рр. програмного документу Кирило-Мефодіївського братства „Закон Божий: Книга буття українського народу”, із ідеями й мотивами Шевченкових поезій періоду „трьох літ”. Можна припустити, що найгостріші положення зазначеного документу є результатом його корегування під враженням від недрукованих Шевченкових творів, з якими поет знайомив братчиків» [7, с. 51].

Арешт у справі кирило-мефодіївців та заслання надовго розлучили Т. Шевченка й М. Костомарова; знову зустрілися вони вже у Санкт-Петербурзі, після повернення Т. Шевченка із заслання. Свої спогади про видатного поета М. Костомаров описав у своєму «Воспоминании о двух малярах» [8].

Творчі шляхи Т. Шевченка та харківських романтиків, безумовно, мали певні перегуки; представники харківського об'єднання захоплено зустріли поезію Т. Шевченка. Водночас, для поетів-харків'ян зацікавлення народною творчістю, глибинами фольклорних джерел було чимось на кшталт

захопливого хобі, адже переважна більшість харківських романтиків були особами дворянського походження, і дивилися на народне життя дещо «згори». Те, що для харківських романтиків було умовністю чи стилізацією, Т. Шевченко міг сказати з інтонацією цілком природною. М. Бондар зауважує, що у творчості Т. Шевченка інакше трансформуються міфологічно-легендарні сюжети: «Значно більш творчо, ніж романтики, Шевченко-поет сприймає сюжетні артефакти народного світоуявлення. Йдучи далі, він оминає притаманну багатьом його сучасникам самодостатність викладу народної легенди, переказу, повір'я, <...> фольклорно-етнографічні чи легендарно-історичні сюжети зазнають під пером у Шевченка відчутної трансформації (балади „Тополя”, „Лілея”), або ж артикуються у широкому контексті авторського коментаря» [7, 51]. Т. Шевченка зближує з харківськими романтиками пильна увага до фольклорної спадщини, яка у зазначений період стає однією з ознак національної самобутності. В той час, як поети-романтики тяжіють до стилізації народнопісенних жанрів (пісня, думка, балада), подібні твори Т. Шевченка відзначаються значною мірою самобутності. Часто поет модернізує фольклорний сюжет, заглиблюється у внутрішній світ персонажа; фантастика й народна міфологія, які складають композиційний центр балад Л. Боровиковського, М. Костомарова, у Т. Шевченка відходять на другий план, для нього у центрі – трагічне становище ліричного героя у соціумі й у світі.

Висновки. Оскільки представники харківського об'єднання творили в один часовий проміжок із Т. Шевченком, це дає підстави здійснювати аналіз взаємовпливів поетів-харків'ян та видатного поета-романтика. На початку ХХ ст. існувала думка про те, що А. Метлинський вплинув на ранні твори Т. Шевченка, але на сьогодні доведено, що Шевченко не був знайомий з виданнями поетів-харків'ян до виходу «Кобзаря». Видання «Молодика», «Думки та пісні та ще дещо» А. Могилы (А. Метлинського) потрапили до його рук згодом. Т. Шевченко не був близьким із представниками харківського об'єднання. Водночас, публікація його творів у харківських альманахах долучає Т. Шевченка до діяльності цього інтелек-

туального осередку. Дружні стосунки пов'язували Т. Шевченка з О. Корсуном; у період діяльності Кирило-Мефодіївського товариства Т. Шевченко зблизився з М. Костомаровим. Зауважують, що ідеї, висловлені Т. Шевченком, відобразилися у програмних документах Кирило-Мефодіївського товариства, що були створені рукою М. Костомарова.

У художньому плані представники Харківської школи романтиків не вплинули на Т. Шевченка. Хоча вони творили в один часовий період, навряд чи можна говорити про близькість чи тотожність їхнього творчого доробку. Можна провести деякі тематичні паралелі у поетичних творах, але ті художні відкриття, які належали в поезії Т. Шевченку, представникам Харківської школи не в усьому були доступні. Вплив Т. Шевченка відобразився на окремих творах М. Костомарова середини 40-х років; також цей вплив помітний у творчості М. Петренка.

Список використаної літератури

1. Історія української літератури XIX століття: у 2 кн.: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. М. Г. Жулинського. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – 2005. – 654 с.
2. Шевченко Т. Г. Лист до Я. Кухаренка від 16 квітня 1854 р. / Т. Шевченко // Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 12 т. – К.: Наукова думка, 2003 р., т. 6, с. 74 – 77 (текст), с. 368–369 (примітки).
3. Харківський університет XIX – початку XX століття у спогадах його професорів та вихованців: У 2 т. / Укл.: Б. П. Зайцев, В. Ю. Іващенко, В. І. Кадеєв, С. М. Куделко, Б. К. Мигаль, С. І. Посохов; Вступ. стаття В. І. Іващенко; Наук. ред.: С. І. Посохов. – Х.: «Видавництво Сага», 2011. Т. 1. – 2011. – 540 с.
4. Молодик на 1844 год. – Спб. 1844, X., 1843
5. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М.І. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 384 с. – (Літературні пам'ятки України).
6. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография / Н.И. Костомаров. – 2-е изд. – К.: Київський університет, 1990. – 736 с.
7. Бондар М. Творчість Т. Шевченка і поезія українського романтизму: сходження, паралелі, розмежування / М. Бондар // Українська література XIX – початку XX століття: художнє слово у поступі нації / НАН України. Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2014. – с. 37–59.

8. Костомаров Н. Воспоминание о двух малярах // Костомаров М. Твори: У 2 т. – К., 1967. – Т. 2

Одержано редакцією – 27.04.16
Прийнято до публікації – 18.10.16

Summary. Blyk O. Taras Shevchenko and Kharkiv romantic school: persuasions and contradiction.

The article analyzes the creative relationship between T. Shevchenko and representatives of the Kharkov school of romantics. With biographical method the author defines cases of personal contacts of T. Shevchenko with representatives of the Kharkov Association (O. Korsun, M. Kostomarov and A. Metlynsky). The analysis of literary-critical assessment, which gave Kharkov romantic school representatives to the works of Taras Shevchenko is done. A separate review noted M. Kostomarov in «Overview of works, created in Malorussia language» and in intelligence «Malorusskaya literature». M. Kostomarov notes a significant difference of creativity of T. Shevchenko and Kharkiv poets. T. Shevchenko saw people inside, as far as he was a commoner. Representatives of Kharkiv school were nobles, and people's lives were perceived as the subject of their ethnographic interest. Article noticed a common source of influence on T. Shevchenko and Kharkiv writers, such as «History of the Rus» and «Zaporizhzhya antiquity». The author examines the development of ideas of Kharkiv romantics in activity of Cyril and Methodius union, where T. Shevchenko was also involved. In addition, it is noted that T. Shevchenko was involved in Kharkov writers publishing projects, including his participation in the Kharkov anthologies («Sniп»). We also consider mutual influence of T. Shevchenko and Kharkiv school in romantic poetry. The author observes that there were almost no influence of Kharkiv romantics on T. Shevchenko, while the influence of the great poet T. Shevchenko on M. Kostomarov and M. Petrenko was quite noticeable. At the end of the article it is noted that those artistic discoveries that made T. Shevchenko, were not in total reachable for Kharkiv union representatives.

While Kharkov poets tend to stylization of folk-song genres (ballad song), these works of T. Shevchenko are marked with largely identity. The Kharkiv poets are just the beginners in historical themes. T. Shevchenko transforms past events in the light of the author's mind, giving them personal meaning.

Keywords: T. Shevchenko, Kharkiv romantic school, M. Kostomarov, A. Metlynsky, I. Sreznevsky, O. Korsun, Cyril and Methodius union, «Zaporizhzhya Antiquities», romanticism, folkloryzm.

Володимир ПОЛІЩУК

ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ІНТЕРТЕКСТ У ТВОРАХ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО (Штрихи до проблеми)

У статті аналізується один із аспектів «шевченківського у творчості М.Старицького», – явище інтертекстуальності. Оскільки ще з часів І.Франка відома теза про новаторські тенденції в поезії М.Старицького в порівнянні з поезією Т.Шевченка, то в цьому контексті певний інтерес становить і наявність (чи відсутність) інтертекстуальних вкраплень у творах молодшого з класиків. Одною з рис цієї розвідки є також виявлення шевченківського інтертексту в прозових і драматичних творах М.Старицького, що, зрозуміло, розширює «доказову базу» аналізованого явища, засвідчує значну увагу М.Старицького до ключових тез Шевченкових творів, зокрема тез, які мають історіософську семантику.

Ключові слова: Тарас Шевченко, Михайло Старицький, інтертекст, типологія, історіософія, впливи, поезія, проза.